

ETNOGRAFSKA ZBIRKA "Šokačka kuća" U TOPOLJU - OBITELJSKO NASLJEĐE ILI TEMELJ BUDUĆEG MUZEJA NA OTVORENOM

Stručni rad
UDK 069.01

VLASTA ŠABIĆ
Muzej Slavonije
Trg sv. Trojstva 6
HR-31000 Osijek

Autorica u prvom dijelu teksta prikazuje projekt i dosadašnje rezultate formiranja etnografskog muzeja na otvorenom u Topolju u Baranji, kojim se na temelju etnografske zbirke iz obiteljskog nasljedstva želi prezentirati i tako očuvati baština sela "in situ". Inicijativa grupe ljudi i Društva prijatelja baranjskih starina "Ižip" dobila je podršku Muzeja Slavonije i Ministarstva kulture RH. Prema izrađenom programu, zbirka je muzeološki obrađena i inventirana na predmetne obrazce. U drugom dijelu teksta sumarno su prikazane temeljne cjeline zbirke te odabrane skupine ili predmeti, koji omogućavaju sagledati životni kontekst.

UVOD

Topolje je hrvatsko, šokačko selo u Baranji, koje po etnološkim karakteristikama pripada skupini podunavskih baranjskih sela (Topolje, Draž, Gajić i Duboševica). Dobro očuvana tradicijska baština Šokaca kako podunavske, tako i podravske Baranje, ubrzano nestaje u drugoj polovini 20. st., čemu osobito doprinose ratna i poratna zbivanja krajem st. Etnološka istraživanja započela su prilično kasno, tek krajem četrdesetih godina, zahvaljujući dr. sc. Danici Pinterović, te pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. st. intenzivnim, ali nažalost kratkotrajnim istraživanjima prve etnologinje za cijelu Slavoniju i Baranju, zaposlene u Muzeju Slavonije, prof. Zdenke Lechner.

Stoga je dobro došao svaki pokušaj očuvanja tradicijskih vrijednosti. Tako je inicijativom grupe ljudi nastao projekt s ciljem očuvanja šokačke baštine Topolja. Prva stepenica bilo je formiranje etnografske zbirke na temelju obiteljskog nasljedstva, njezin smještaj u adekvatan objekt, a na temelju toga planira se stvaranje muzeja na otvorenom. Svrha ovog teksta je prezentiranje projekta, koji je za naše prilike pomalo neuobičajen. Za razliku od mnogih europskih zemalja, Hrvatska, osim u Kumrovcu, gotovo da i nema etnografskih muzeja na otvorenom. Ovaj projekt pokušava realizirati nešto slično u Baranji. Projekata na tragu etnografske baštine ima, u posljednje vrijeme, u Baranji više, no svaki je orijentiran na svoje specifične interese, prvenstveno profitabilne i turističke, a tradicijsku baštinu koriste samo parcijalno. Za razliku od takovih projekata, u ovome se slučaju prvenstveno radi o zaštiti i promicanju tradicijskih vrijednosti, umijeća i znanja. Prednost se nalazi u lociranju projekta "in situ", uz sretnu koincidenciju što je zbirka smještena

u rodnu kuću vlasnice većine predmeta, te tako svaki predmet oživljava bogatstvom životnog realiteta i složenosti. Predmeti dobivaju višedimenzionalnost koju u muzejskim okvirima prečesto gube. S druge strane, veliki problemi ovoga projekta uz financiranje su vlasnički odnosi (zbirka je u privatnom vlasništvu, a objekat pripada Općini Draž), što za sobom povlači nesigurnu budućnost. No, veliki potencijal, kako zbirke, tako i Društva, te činjenica, da su građevinski zahvati veoma promijenili sela osobito šokačke Baranje, a tradicijska materijalna i duhovna kultura također nestaje, opravdavaju uložene napore.

Veoma je bitna, od samog početka, suradnja i konzultacije pokretača projekta sa strukom - s Upravom za zaštitu kulturne baštine u Osijeku, Muzejom Slavonije Osijek, Muzejskim dokumentacijskim centrom i Ministarstvom kulture RH. Ovakav pristup uvelike osigurava pozitivan ishod poduzetih aktivnosti, kao i budućnost čitavog projekta te pravilan pristup baštini koji pretpostavlja manju mogućnost pogrešne interpretacije ili čak štete (npr. neadekvatna restauracija predmeta ili loša i neprimjerena izvedba građevinskih radova).

Pokretač prve inicijative bila je vlasnica većine predmeta, Manda Kovačev i njezina obitelj, rodbina u Topolju i suseljani. Iz ove jezgre Osječanin Damir Doležal¹ osnovao je Društvo prijatelja baranjskih starina "Ižip" (DPBS). On je pokretač cijelog projekta i organizator svih aktivnosti Društva. Vrlo brzo nakon upita i zamolbi uključili su se etnologinja Vlasta Šabić iz Muzeja Slavonije, te Ministarstvo kulture RH koje je

¹ Godinama se amaterski bavi folklorom u Osijeku, a posljednjih je godina umjetnički voditelj HKUD-a "Osijek 1862".

predložilo da se, posredstvom Muzeja Slavonije, izradi projekt s programom obrade, evidentiranja, restauracije i prezentiranja građe, koji se natjecao za materijalna sredstva u Ministarstvu kulture. Dr. sc. Žarko Španiček iz Uprave za zaštitu kulturne baštine u Osijeku sudjelovao je u odabiru objekta za smještaj zbirke i njegovom upisu u registar preventivne zaštite, te savjetima i uputama o sanaciji objekta. Zahvaljujući angažmanu Marka Barišina, Općina Draž otkupila je odabrano gospodarstvo i predala ga Društvu ugovorom na korištenje. Projekt je do sada financiran sredstvima Ministarstva kulture, donacijom Zagrebačke banke, zatim sredstvima Osječko-baranjske županije, te Općine Draž i Turističke zajednice Osječko-baranjske županije.

Tekst u nastavku sastoji se od dva dijela. Prvi dio donosi prikaz projekta i njegove realizacije, dok se drugi dio odnosi na sumarni prikaz evidentirane zbirke kao cjeline, te pojedinih predmeta ili cjelina, kojima se želi ilustrirati i životni kontekst. Predstoji još mnogo posla na obradi zbirke i nadopuni podataka u inventarnim obrascima. Tada će biti moguća detaljnija analiza i komparacija građe. Ovom prigodom predmeti nisu prikazani strogo muzeološki, nego su poslužili za ilustraciju važnosti i svrhe projekta: predmeti u zbirci govore konkretno o svome životu, o svojim funkcijama, a prate ih i životni podaci o članovima obitelji. Prednost ovakove zbirke i cijelog projekta je, dakle, stavljanje predmeta u životni kontekst.

PROJEKT "ŠOKAČKA KUĆA" - ETNOGRAFSKI MUZEJ NA OTVORENOM U TOPOLJU

Skupina zaljubljenika, okupljenih oko Ženske pjevačke skupine "Ižipkinje" (Ižip je mađarski naziv za Topolje) i oko Mande Kovačev, vlasnice većine etnografskih predmeta u zbirci te članova njezine obitelji, priredila je 30. svibnja 2000. g. izložbu pod nazivom "Šokačka kuća". Vrijednost izložene zbirke, uz muzeološke kvalitete, nalazi se i u tome, što se radi o cjelini obiteljskog, a dijelom i seoskog nasljeđa. Potaknuta inicijativa dobila je podršku i pomoć od strane Muzeja Slavonije, čija je etnologinja bila prisutna u savjetodavnom smislu kod pripremanja izložbe, ali i pri osnivanju Društva prijatelja baranjskih starina "Ižip" (DPBS), koje je uslijedilo 20. svibnja 2001. godine. DPBS osnovano je i registrirano s ciljem čuvanja i promicanja tradicijskih vrijednosti baranjskih Hrvata, prije svega Topolja. Kako je već naznačeno, veći dio zbirke obiteljsko je vlasništvo Mande Kovačev i nekolicine pojedinaca, dok dio zbirke pripada Društvu. Prema Statutu DPBS "Ižip", u slučaju prestanka rada i postojanja Društva, njegova imovina se predaje Muzeju Slavonije u Osijeku.

Cilj Društva i projekta Šokačka kuća je prezentiranje baštine sela "in situ", na području na kojem je i nastala, putem muzejskog postava ali i prigodnim manifestacijama, kako bi se znanje i umijeće prenosilo na mlade, kao i na sve koje pojedina područja tradicijskog života zanimaju. Stalni postav bila bi dakle osnova, s uključenjem širih sadržaja - prigodnih izložbi i pratećih zbivanja vezano uz tradicijski život, što je usko vezano uz adekvatan prostor koji ambijentalno odgovara tradicijskom načinu života i koji bi navedene sadržaje omogućio. U sklopu etno muzeja održavale bi se razne rukotvorne radionice, radionice starih obrta, tkalačke radionice, radionice pripreme tradicijskih jela, rekonstrukcija običaja, pa i seminari i predavanja. Dio se ovih ciljeva već počeo ostvarivati: za polaznike Seminara folklora iz Vinkovaca prikazali su članovi DPBS u prostoru zbirke svatovski običaj *nošenja jabuke* i životne običaje oko rođenja djeteta. Ovo potonje, te neka rukotvorna i kulinarska umijeća i kazivanja o duhovnoj kulturi, prezentirali su u Muzeju Slavonije povodom Međunarodnog dana muzeja. Žetvene običaje prikazali su na Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu, itd.

Ministarstvo kulture RH prepoznalo je važnost ove inicijative i podržalo angažman Muzeja Slavonije na izradi projekta, stručne obrade i prezentacije, iako se radi o privatnoj zbirci. Nužno je, dakako, uključivanje muzeološke i konzervatorske službe.

Primarno je očuvanje i rekonstrukcija objekata tradicijske arhitekture i predmeta materijalne kulture, ali u sklopu cjeline koja bi funkcionirala kao muzej na otvorenom s aplikacijom sadržaja, koji bi oživljavali različite aspekte duhovne kulture, u nedjeljivoj cjelini s predmetima materijalne kulture. Perspektiva takvog projekta je u obrazovnom i odgojnom djelovanju te u nekim segmentima seoskog i rekreacijskog turizma.

Pregledom postojećih objekata u selu² ustanovljeno je da namjeni najbolje odgovaraju objekti i okućnica u

Sl. 1. Trijem kuće Jegrinih u Ul. Republike 73, Topolje; snimila V. Šabić

² Utvrđeno je da objekti koje je evidentirala Uprava za zaštitu kulturne baštine više ne postoje - k. br. 69, 87 i 89 u Ulici Republike (dotrajali su i srušeni su), dok je kuća na k. br. 91 preuređena i modernizirana.

Ulici Republike k. br. 73, mada će, zbog pomanjkanja očuvanih cjelovitih objekata, i ovdje biti potrebna rekonstrukcija. Okućnica obuhvaća dva veća objekta tradicijske arhitekture - stambeni i gospodarski te nekoliko manjih gospodarskih objekata. Stambeni objekt je noviji, iz 1923. g. (zidana kuća izduženog tlocrta sa zabatom prema ulici i s trijemom - Sl.1) i sadrži četiri prostorije te prostoriju s ulazom u podrum i na tavan. Gospodarski objekt na suprotnoj strani dvorišta, staja s kolnicom (Sl. 2), stariji je i građen je od naboja i ćerpića, te pokriven trskom. Ovaj je objekt 1984. godine Uprava za zaštitu spomenika kulture u

Sl. 2. Kuća od naboja pokrivena trskom u Ul. Republike 73, Topolje; snimila V. Šabić

Osiijeku evidentirala kao nepokretni etnološki spomenik kulture. Sastoji se od dvije staje, ostave i kolnice otvorene prema dvorištu. Prvotno se radilo o stambenom objektu, koji je kasnije prenamijenjen za štalu. Danas je u ruševnom stanju i jedan je od posljednjih objekata pokrivenih trskom u selu. Zbog lošeg stanja, zahtijevat će veće građevinske zahvate i rekonstrukcije. Nadalje, u sklopu okućnice nalazi se dvoprostorna ljetna kuhinja s otvorenim ognjištem, *garavom kućom*, približno iste starosti kao i novija kuća, a u pozadini je *ambar* i *čardak* starijeg tipa od pletera, te kokošinjac. Uz navedene objekte, veliko dvorište i voćnjak, omogućavaju ostvarenje predviđenih sadržaja budućeg etno muzeja na otvorenom. To je ujedno prilika, da se sačuva, konzervira i restaurira jedan od posljednjih, relativno očuvanih, objekata tradicijske arhitekture ovog sela, a koji bi trebao činiti nedjeljivu cjelinu s ostalim tradicijskim sadržajima. Ovo je gospodarstvo idealan smještaj za zbirku iz još jednog razloga: u toj je kući, naime, 1938. g. rođena Manda Kovačev u kojoj je živjela do 1947. g. Gospodarstvo je pripadalo obitelji Andrić, ili kako su ih zvali, *Jegrini* (obitelj bake Mande Kovačev s tatine strane).

Postav zbirke ambijentalno može dočarati život domaćinstva u Topolju početka i prve polovine 20. st. s rekonstrukcijom šokačke sobe, kuhinje i *kijera*, te gospodarskih zgrada. U sobi će, pri tome, biti zastupljen stariji namještaj, plavo obojan i oslikan cvjetnim ornamentom (Sl. 3), dok će u *kijeru* biti noviji *snajin*

namještaj (Sl. 4). Uz pripadajući mobilijar, kućni tekstil, alate, postavom bi se povremeno mogli prikazati i neki segmenti godišnjih i životnih običaja, kao i poslovi - npr. izrada tekstila s pripadajućim spravama, zatim bogatstvo nošnje i dr.

Sl. 3. Privremeni ambijentalni postav sobe; snimila V. Šabić

Sl. 4. Privremeni ambijentalni postav *kijera*; snimila V. Šabić

PLANIRANE FAZE REALIZACIJE PROJEKTA

U prvoj fazi realizacije projekta bila je predviđena kupovina namjenskog objekta te rješavanje pravnog statusa zbirke u smislu vlasništva, zatim izrada idejne studije projekta, arhitektonske i građevinske dokumentacije, kao i studije stalnog postava. U ovoj fazi predviđa se sanacija i djelomična rekonstrukcija objekata, u suradnji s Upravom za zaštitu kulturne baštine u Osiijeku te u suradnji s raznim strukama (muzeolozi, konzervatori, građevinari). Izvedbu dijela građevinskih radova trebalo bi povjeriti obrtnicima i domaćim poznavateljima tradicijskih vještina. Istovremeno s adaptacijom objekta, obavljat će se nužni restauratorski zahvati na predmetima. Jedan od važnih poslova u ovoj fazi bilo je evidentiranje predmeta, formiranje pripadajuće dokumentacije, obilježavanje i fotografiranje svakog predmeta, što je i obavljeno.

U drugoj fazi predviđen je završetak građevinskih radova i uređenje okućnice, realizacija dijela stalnog postava te ugradnja protupožarne i protuprovalne zaštite.

U trećoj fazi predviđeno je dovršenje stalnog postava te adaptacija vinskog podruma. U obiteljskom vlasništvu Mande Kovačev nalazi se, naime, i jedan podrum s *gatorom*, vinski podrum u Planini u produžetku sela Draž, koji ima izvorni izgled, ali je u trošnom stanju te bi ga trebalo uključiti u plan adaptacije, budući s karakterističnim baranjskim gospodarstvom ovog kraja čini cjelinu. U nizu je s još dva novija podruma, što slikovito dočarava vinarsku tradiciju.

DOSADAŠNJA REALIZACIJA

Realizacija dijela programa, koji se odnosi na muzejski segment započela je u proljeće 2002. g., prema predviđenom planu, evidencijom predmeta u zbirci. Sredstva za troškove izrade evidencije i restauracije predmeta izdvojilo je Ministarstvo kulture RH na temelju programa Muzeja Slavonije za 2002. g. Ukupno je do sada inventirano 1 093 predmeta, odnosno 1 060 inventarnih brojeva na predmetne obrasce³. U obrascu su uneseni osnovni podaci s manje ili više detalja, a u nastavku rada na zbirci predviđa se, prema potrebi, i mogućnostima, njihova nadopuna opširnijim informacijama. Restaurirano i konzervirano je 148 predmeta: drveni materijal (namještaj, posoblje, sprave i alati), kao i tekstilni dijelovi nošnje⁴.

³ Predmetni obrasci obuhvaćaju sljedeće rubrike: inv. broj, zbirka, naziv lokalni i književni, kazivač, namjena, mjesto proizvodnje, autor, mjesto nastanka, materijal, tehnika izrade, dimenzije, stanje, restauratorski zahvat, napomene, tko je evidentirao, snimio, datum, broj negativa, opis, vlasnik, način nabave, vrijeme nabave, crtež.

Uz pomoć studentica etnologije Jasmine Jurković i Danijele Birt, u sklopu terenske prakse posredstvom Filozofskog fakulteta u Zagrebu, napisano je 2002. g. u predmetne obrasce 210 predmeta s najosnovnijim podacima. Svaki je predmet fotografiran. Studentice su izradile obiteljsko stablo Mande Kovačev i bliže rodbine, koji su bili vlasnici ili autori pojedinih predmeta. Evidencija je nastavljena 2003. i djelomično 2004. g., te je snimljeno i evidentirano u predmetnim obrascima 850 inventarnih brojeva, odnosno 883 predmeta. Ponovno su za terenski rad angažirane studentice etnologije, Jasmina Jurković i Petra Kelemen. Od listopada 2003. g. u rad na projektu uključila se i Aleksandra Vlatković, nova etnologinja Muzeja Slavonije.

Izrađena je dvostruka fotodokumentacija evidentiranih predmeta za potrebe "Šokačke kuće" i Muzeja Slavonije u Osijeku, a tako će nakon sređivanja i nadopune podataka u predmetnim obrascima biti izrađene i dvostruke Inventarne knjige. Svi su obrađeni predmeti obilježeni vinjetama s Inventarnim brojem. Terenski podaci dobiveni su od kazivača, uglavnom od vlasnice većine predmeta Mande Kovačev, a dio je razgovora tonski ili audiovizualno snimljen.

⁴ Radove na tekstilu obavila je Eva Drventić, Šokica iz Topolja. Složenije restauratorske radove na drvenim predmetima obavio je preparator Muzeja Slavonije Miroslav Benaković, a jednostavnije pripreme radove Goran Vidović iz Topolja.

Tek u proljeće 2003. g. Općina Draž uspjela je otkupiti projektom predviđeno gospodarstvo u Ul. Republike 73⁵. Etnografska zbirka većim je dijelom preseljena u navedenu kuću, te je početkom 2004. g. prezentirana javnosti privremenim i još nepotpunim ambijentalnim postavom u sobi, kuhinji i *kijeru* (Sl. 3, 4, 5).

Sl. 5. Privremeni ambijentalni postav sobe; snimila V. Šabić

Zahvaljujući angažmanu Društva i njegovog osnivača i tajnika Damira Doležala, kuća i okućnica je očišćena (Sl. 6). Na tradicijski je način obnovljen zemljani pod u ljetnoj kuhinji i jednom *kijeru* (Sl. 7), što je predviđeno i u drugom; ostatak podova je u izvornom i nenarušenom stanju. Dogovorena je rekonstrukcija zemljane peći *blatnjare s bankom* u sobi, te *šporeta* u kuhinji. Pročelje kuće bilo je narušeno ugradnjom suvremenijeg prozora s roletom, ali mu je ugradnjom

Sl. 6. Članovi Društva prijatelja baranjskih starina "Ižip" na jednoj od radnih akcija u "Šokačkoj kući"; snimila V. Šabić

dva prozora u prizemlju, jednog na zabatu, zatim obnovom štukature i ličenjem *krečom* vraćen prijašnji

⁵ Prema zamolbi Društva prijatelja baranjskih starina "Ižip" iz Topolja, predala im je Općina Draž objekt ugovorom na korištenje. Uprava za zaštitu kulturne baštine u Osijeku je konzultirana, a kuća i okućnica stavljene su u ožujku 2003. g. pod preventivnu zaštitu, te će biti uključena u program financiranja. Nakon završene evidencije zbirke, i ona će biti preventivno zaštićena.

izgled. Okrečene su i soba s kuhinjom, prebojana je stolarija i popravljen krov.⁶

Sl. 7. Obnavljanje zemljanog poda i popravci u ljetnoj kuhinji (prikokuće); snimila V. Šabić

U svrhu postupnog uvođenja raznih sadržaja, a za potrebe prezentacije tradicijske žetve, na pripadajućem polju iza kuće članovi Društva prijatelja baranjskih starina "Ižip" posijali su malu količinu stare i napuštene sorte pšenice zvane "osječka šišulja" iz 1930. g., koju je Damir Doležal nabavio u Poljoprivrednom institutu u Osijeku. Planira se uređenje tradicijskog vrta i voćnjak s domaćim sortama, te uzgoj autohtonih domaćih životinja.

ETNOGRAFSKA ZBIRKA

Zbirka se sastoji od predmeta iz obiteljskog nasljeđa Mande Kovačev i predmeta zatečenih u otkupljenim objektima kuće u Ulici Republike 73. U toj je kući rođena M. Kovačev 1938. g. i živjela je ovdje do 1947. g. Zahvaljujući tome, dobivamo potrebne podatke o funkcioniranju gospodarstva i načinu života, namjeni pojedinih prostorija i zgrada, rasporedu namještaja i sl. Kuća je, naime, nenaseljena od početka 90-tih g. 20. st., a srećom duži niz godina nisu na njoj rađene bitnije intervencije. Predmeti u zbirci odnose se najvećim dijelom, kao što je već rečeno, na početak i prvu polovinu 20. st. U zbirci su, naravno, i stariji predmeti, koji su naslijeđeni i često su dobili sekundarnu namjenu, ili su pak odloženi na tavan ili drugdje odbačeni.

Spoznaje koje ovdje iznosim rezultat su prve faze evidentiranja predmeta i podataka o njima. Za daljnju obradu treba pristupiti nadopuni podataka i proširenju kruga kazivača. Ovaj tekst je preliminarni uvid u raznolikost i vrste građe te djelomične vremenske odrednice.

⁶ Navedeni radovi realizirani su zahvaljujući donaciji Zagrebačke banke i sredstvima Osječko-baranjske županije, te Općine Draž i Turističke zajednice Osječko-baranjske županije.

U zbirci je, a osobito u kući, preostalo mnoštvo sitnih predmeta koji ponekad dočaravaju svakodnevnicu bolje nego izabrani, reprezentativni predmeti.

Temeljne cjeline zbirke su gospodarstvo, namještaj i posoblje, lončarski, košaraški i drugi proizvodi i posude, predmeti uz običaje i igre, izrada tekstila, kućni tekstil, te narodna nošnja. Ovdje donosim kratak prikaz odabranih skupina ili predmeta.

GOSPODARSTVO

Brojni predmeti u ovoj zbirci dokument su raznolike djelatnosti tipične za seosko gospodarstvo pretežito prve polovine 20. st. Kazivačica i vlasnica većine predmeta ne raspolaže znanjem o gospodarskim predmetima, kao što je to slučaj s tekstilom i kućanskim predmetima. Svakako je nužno uključivanje kazivača muškog spola, jer se za poneke gospodarske predmete ne zna niti namjena, a vremenski ih određuje rijetko i samo okvirno. Jedan od razloga svakako je i taj, što žene nisu imale uvida u ovo područje djelatnosti.

Sl. 8. Podrivač trske, inv. br. ŠK 572 k; snimila V. Šabić

Predmeti i alati vezani uz kuću, odnose se na radove na kući i oko nje, te uz njezinu opremu. U zbirci je tako *podrivač trske* koji je služio za poravnavanje trske u snopovima kojima se pokriva krov (Sl. 8), te *igla i daska* - pomagala za vezanje snopova trske žicom. *Nabijačem* trske se *štuferalo*, tj. nabijalo trsku me-

đu snopove trske na krovu. Za mjerenje temelja kuće služila je *štranga*, konopac od kudjelje, pričvršćen na drveni štapić. Za mjerenje zemljišta koristili su drvenu napravu *fat*. Osobiti *ključevi na šibu* (Sl. 9) zaključavali su kućna vrata pomoću brave na "štoku" i *šibe*, tj.

Sl. 9. Ključ na šibu i brava na "štoku", inv. br. ŠK 529 k; snimila V. Šabić

željezne šipke prikucane vodoravno na vratima s unutarnje strane, a koja je bila poveznica vrata, brave i ključa. Tu je i *petica*, na kojoj su vrata *vjesila*. Željezne predmete, poput ovih, izrađivao je kovač, *gvoždar* u Topolju, a drvene dijelove (poput ručki na alatu), izrađivali su muškarci sami.

Seoskom gospodarstvu bile su potrebne raznolike sprave i alati: željezna vaga *kantar*, *kopača* za *valove delat*, hobl *đalov* za *đelivat* daske u raznim varijantama (za finiju ili grublju obradu, zatim za izradu *šara* - npr. na tkalačkom stanu), pile *testere* kojima su rezali balvane s krupnijim zubima za tvrdo drvo i sitnijim zubima za mekše drvo, zatim *testera oblukom* i tesarska *testera*, *makljica* za obradu drveta, *klin za drva cipat*. *Maljica* izgleda poput drvenog čekića i služila je za raskaljivanje sitnijeg drveta, *fancagom* su *delali* kolje i stupce. Među predmetima gospodarstva nalazi se i kuka *mačka* za *kabal vadit* ukoliko upadne u bunar, drveno pomagalo *obramenica* za nošenje vode u kablovima preko ramena, džepni nožić *kusturica škljoca* pomoću koje su rezali slaninu. *Škljoca* je sklopivi nožić, dok je *kusturica* nož općenito. Nezaobilazan rekvizit je bilo i šilo, pomoću kojeg su npr. prišivali kožne potplate na *čarapke*. U drvenim kolicima *taljičkama* prevozili su tkanje *kvasit na bostanu* (u vrtu). Na tavanu kuće zatekli smo ostatke iskorištene municije iz Drugog svjetskog rata, koja je sačuvana možda kao suvenir: pet praznih *čaura* od *kačuše* i tenkovska granata s ostacima baruta.

Naravno, znatna je količina predmeta među alatima vezana uz obradu zemlje. *Kosica* se koristila u žetvi, kosila se kukuruzovina i čistila repa. Sličnu namjenu imao je i *kosir*, no kronološki je stariji od *kosice*. Karakteristične drvene vile, kojima su slamu tovarili ili *sino* kupili, kosa za *kamaru* rezat, *čička* za *grabiti krompe* (krumpire), vile za *snoplje tovarit* (snop žita), lopata za žito *grabit*. Tu je *motičica za repu kopat*, ali i alatka za *repu vadit*, *uževi* od rogoza kojima se vezalo snopove žita i kukuruzovinu. Jednostavno i neugledno pomagalo, *klin za kukuruz brat*, sastoji se samo od čavla na uzici (Sl. 10). Učestala alatka je *oritak* za pljevljenje u žita, *ječmove*, *zob*, u *sitni hrana*. Među kućnim inventarom nalazio se i sandučić za *vršaću mašinu*, u kojem su držali

Sl. 10. Klin za kukuruz brat, inv. br. ŠK 960 k; snimila V. Šabić

papire, dokumente. Kako su sami održavali alat, nezaobilazna je i *babica u panja* na kojoj su čekićem potkivali kosu ili motiku. Još jedan željezni predmet je *klin za drva cipat*.

U Topolju je jedna od gospodarskih grana bio uzgoj vinove loze, a zbog blizine Dunava, i ribolov. Tome svjedoče pojedini predmeti, kao što su škare za vinograd, pomagalo *što se vinograd sadi*, *špric* za vinograd ili *jedek*, uže sa željeznom karikom za spuštanje i izvlačenje buradi iz *gatora*, podruma ukopanog u padinu (Sl. 11). *Jedek* je izradio užar u Topolju od kudjelje *izbornjače*. Radi se o kudjelji bez sjemena, koju su izdvajali od *semenjače* (vidi i Lechner 2000:164) i nosili užaru za izradu *jedeka* i *štrangi*. Od ribarskog pribora u zbirci je *vršak*, ribarska mreža, te *iglica za brozgovca plest*, što je također vrsta ribarske mreže (Sl. 12). O stočarstvu saznajemo iz predmeta kao što su: zvonce *klepkica* za ovnove, škare za šišanje ovaca, *kandžija* za konje, svinjarska *kandžija*, *jaram*.

Sl. 11. Uže, jedek za puštanje buradi u gator, inv. br. ŠK 562 k; snimila V. Šabić

Sl. 12. Članovi Društva prijatelja baranjskih starina "Ižip" prikazuju pletenje *brozgovca* u Muzeju Slavonije 2004. g. povodom Međunarodnog dana muzeja na temu "nematerijalna baština"; snimila Aleksandra Vlatković

NAMJEŠTAJ I POSOBLJE

Namještaj su proizvodili domaći stolari *tišljeri*, a kod pojedinih primjeraka kazivači spominju i stolare iz Topolja. Znakovit dio namještaja svakako je škrinja,

sanduk, za čuvanje rubina, ponjavki ili ponjava (svaka vrsta predmeta čuvala se odvojeno). Većinom plavo obojani i oslikani cvjetnim ornamentom, pripadali su generaciji baka kazivačice Mande Kovačev (Sl. 13),

Sl. 13. Škrinja *sanduk* iz *Gorjančeve kuće* (roditeljska kuća Mande Kovačev), inv. br. ŠK 782; snimila V. Šabić

dakle vremenu kraja 19. ili početka 20. st. Plav i oslikan krevet, *postelj*, novije je provenijencije i signiran je godinom 1927. *Postelj* i *klup* biti će smješteni u sobu, zajedno sa stolicom, stolom, kojemu će se vratiti prvobitni izgled (Sl. 3). Stol, naime, nije bio bojan, no kasnije su ga prebojali zeleno, a u 90-tim godinama 20. st. plavo. Nije bila rijetkost obnavljanje starog namještaja prebojavanjem, često kod *tišljera*. Stol ima veliku ladicu, u kojoj su se čuvale vrjednije stvari - obiteljski dokumenti, novac i općenito "muške stvari": novčanici *budulaši* (Sl. 14), britve, šila. U sobi će biti uglavnom

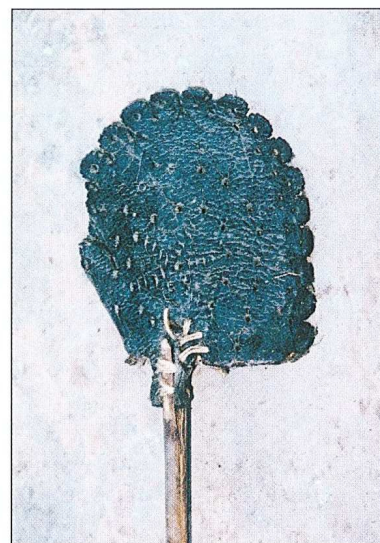
Sl. 14. Novčanik *budulaš*, inv. br. ŠK 657; snimila Petra Kelemen

namještaj starije generacije, odnosno iz vremena Marte Andrić, bake Mande Kovačev, ali i jedna stolica, *stol*, rezbarenog naslona iz polovine 19. st. Preostale su stolice sa sjedištem od rogoza iz 30-tih i 40-tih godina 20. st. Ovdje će također biti postavljena tri tkalačka stana i drugi sadržaji, kao što je to bilo u prvoj polovini 20. stoljeća. (Sl. 5)

Noviji namještaj iz 30-tih i početka 40-tih godina 20. st. bio je u *divojačkom kjeru* ili ga je kao miraz donijela

sa sobom *snaja - orman*, *šublci sa bilim pucadma*, kao i krevet, sve smeđe bojano (Sl. 4).

U skupini posoblja treba spomenuti nekoliko slikovitih predmeta od kojih su mnogi domaće izrade: *hodaljka* za dijete, *svičnjak izdelan kustuom*, muholovka *muvarica* napravljena od jezička sa starih kožnih opanaka (Sl. 15), *golčica*, tj. štap koji je bio obješen iznad peći u sobi za sušenje odjeće ili u *špajzi* za sušenje prede, zatim školske tablice i pernica *kalabur*.

Sl. 15. Muholovka, *muvarica*, načinjena od jezička kožnog opanka, inv. br. ŠK 962; snimila V. Šabić

U kuhinji je bila zemljana peć *šporjet*, koja je srušena 70-tih godina 20. st., kao i zemljana peć *blatnjara s bankom* u sobi. *Šporjet* je bio daleko novija tvorevina od *blatnjare*. Danica Pinterović zamijetila je prilikom obilaska baranjskih sela početkom 50-tih g. 20. st., kako je u kratkom razdoblju od dvije, tri godine u mnogim kućama srušeno ognjište, a umjesto njega je sagrađen *šporet* (Pinterović 1954: 77, 81). Željezni dijelovi *šporjeta* spremljeni su na tavanu: pećnica *rena*, gornja ploča *platna* i vrata od *šporjeta*. U sklopu uređenja objekta, planira se rekonstrukcija obadviju peći, a u *šporjet* će biti uklopljeni navedeni originalni dijelovi.

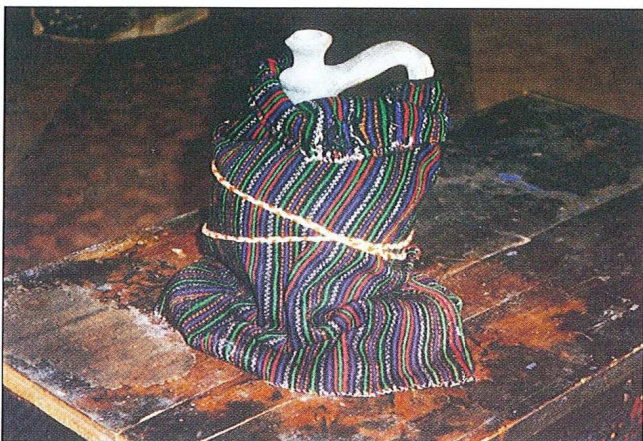
LONČARSKI, KOŠARAŠKI I DRUGI PROIZVODI I POSUDE U KUĆANSTVU I GOSPODARSTVU

U zbirci su prisutni lončarski proizvodi karakteristični za područje Baranje. Među njima je čest oblik *kršova*,

Sl. 16. Prikaz uporabe *kršova* - u *kablu* s rosnom travom, da voda bude *ladnija*, inv. br. ŠK 39; snimila Danijela Birt

koji je služio za pijenje vode. Zanimljivost zbirke su i zorni prikazi načina uporabe ovih predmeta, tj. načini nošenja kako bi voda u njima ostala što duže hladna (Sl. 16, 17). *Zemljena čupica*, uobičajena je keramička posuda za kiselo mlijeko ili pekmez. Oba su proizvoda kupovali na *vašaru* kod lončara, ili su, no to je bilo ranije, lončari dolazili u selo; prema navodima kazivačice, dolazili su iz Mađarske. Tako je, navodno, bilo i sa *zemljenim čancima*, keramičkim zdjelama, u koje se *iskladalo*, odnosno, bili su za posluživanje jela *na stolice* (tj. stolu). Između dva svjetska rata bili su u uporabi *sirćetani* za izradu octa. Za Drugog svjetskog rata keramičko posude izlazi iz uporabe ili se prenamjenjuje za sekundarnu uporabu (kao posude za vodu kokošima i sl.).

Sl. 17. Prikaz uporabe *kršova* umotanog u *ponjavku*, kako bi voda za žetve i poljskih poslova bila hladnija, inv. br. ŠK 41; snimila Danijela Birt

Sl. 18. Cenflaška, vojnička posuda iz 1916. godine, inv. br. ŠK 1000; snimila Aleksandra Vlatković

Među *gvozdenim*, željeznim posudem je *krastrola* od tuča, u kojoj se kuhalo na *sadaku* i *tava* za *kuvanje*, jer "Šokci nisu ništa pekli, već samo kuhali", još sve do Drugog svjetskog rata. Nekoliko aluminijskih vojničkih posuda, *cenflaški*, donijeli su muškarci iz Prvog svjetskog rata, a zatim su u njima nosili vodu kada bi išli na pašu (Sl. 18).

Raznolike vrste košara, uglavnom, s početka i prve polovine 20. st. domaće su izrade i različite namjene: od *korpi* za *krompe*, luk i *gra*, preko *košarki* za *svetenje*, *košarčica* koje su

služile za *šiče* ili *čunkove* i *civi kod stativa*, tj. tkalačkog stana. Zatim je ovdje *košarka za kacu* (Sl. 19), *sepet* (Sl. 20) u kojem su nosili grožđe i breskve iz Planine, gdje su bili vinogradi, ili pak *droždica* za sušenje *droždica* (*kv*

Sl. 19. *Košarka za kacu*, inv. br. ŠK 932 k; snimila V. Šabić

Zahvaljujući vinnarskoj tradiciji, tu su i *čobanja*, *čutura* i *akovče* za vino. Kao i u svakom seoskom gospodarstvu, nezaoobilazni su *osmaci* ili *šenici* - mjere za žito, brašno ili kukuruz, ili pak *stupčice*, u kojima se tuklo mak, *or*, papriku.

Sl. 20. *Sepet za grožđe*, inv. br. ŠK 989; snimila Aleksandra Vlatković

sa mekinjama za kruh) i *kalotina* (suho voće).

Korita raznih veličina kupovali su od Roma iz sela u Mađarskoj. Koristili su ih u razne namjene - prali su u njima, *praćaćili* rublje. U *koritašcu* bi spavalo dijete do sedam tjedana starosti, a u koritu su mijesili kruh.

PREDMETI UZ OBIČAJE I IGRE

Osjećajući potrebu sačuvati djeliće uspomena i znanje o proteklim vremenima, Manda Kovačev je rekonstruirala pojedine predmete. Tako je nastala i *svatovska grana*, koju je inače izrađivala kumova žena. Ova je napravljena nakon Domovinskog rata za potrebe folklornog nastupa. Dječje igre ilustrira *gusa*, upleteni *otarak*, kojim su se djeca *sigrala* na Božić. Igru na ledu

Sl. 21. *Šarena jaja*, inv. br. ŠK 663; snimila Petra Kelemen

služio je štap *ćula*. Uz godišnje običaje pak vežu se *šarena jajca*, našarana voskom (Sl. 21).

IZRADA TEKSTILA

U zbirci se nalaze predmeti kao što je vuna *sa ovce*, još nebojana i potpuno neobrađena, iz druge polovine 20. st. Jedna od faza prerade kudjelje je kudjelja obrađena *tučenjem na trlici*, dok se *prisna preda* koristila za pletenje ribarske mreže *brozgovca*. *Zabrnki* (Sl. 22), ostaci od osnove pri tkanju, koristili su se za

Sl. 22. *Zabrnki*, ostaci od osnove pri tkanju, a koristili su se za vezanje vinograda, inv. br. ŠK 929; snimila V. Šabić

vezanje vinograda ili *urki*, tj. krvavica prigodom klanja. Ostaci od osnove ili *osnutka* za tkanje zovu se i *ujanak*, pa otuda *klubašce ujanaka*. U zbirci je tako *klubašce ujanaka osnutka* koje je služilo za pletenje *mazaga*.

Veoma su brojni predmeti vezani uz proces izrade domaćeg tkanja. Za ovu važnu vještinu djevojčice su se rano pripremle. Tome su služile i igračke, poput priručne naprave zvane jednostavno *na stol tkat* izrađene na malom *stolu*, tj. stoličici (Sl. 23). Napravila ju je M. Kovačev po sjećanju na vlastito djetinjstvo.

Slijede uobičajena pomagala i sprave iz procesa prerade kudjelje (Lechner 2000:165-176): *trlice*, tepača,

Sl. 23. Igračka i pomagalo za učenje tkanja, zvano *na stol tkat* - rekonstrukcija M. Kovačev, inv. br. ŠK 706; snimila Petra Kelemen

grebeni, *šćetice*. Za pređenje su koristili ručnu prelju, preslicu, u kombinaciji s *preljom*, kolovratom (Sl. 24). *Prelje* je izrađivao *presličar* u Branjini. Ispredena preda *motala se na raškove* i zatim *lužila*. Tako obrađena preda stavljala se na *vitla* ili *vitličce*, s kojih se *sukala* pomoću *letke*, naprave za *mosure sukat* na ručni pogon. Ova je naprava kronološki starija od *prelje za sukat* na nožni pogon. U zbirci se kronologija može pratiti na četiri naprave, od kojih su dvije na ručni, a dvije na nožni pogon. Ove

Sl. 24. Manda Kovačev prede na *prelji* u Muzeju Slavonije 2004. g. povodom Međunarodnog dana muzeja (tema "nematerijalna baština"); snimila Aleksandra Vlatković

potonje su ponekad prerađivali od oštećene *prelje*, tj. kolovrata. Pređa s *mosurova snovala se na snovačama* i tako se dobivala osnova za tkanje. Brojni su dijelovi tkalačkog stana, *stativa*, kao npr. *gotova vrtila* pripremljena za tkanje umotana i povezana *uzicama, brda, nite* i dr.

KUĆNI TEKSTIL

U zbirci su velike količine uobičajenog raznorodnog kućnog tekstila. Oprema kreveta sastojala se od *slamnjače* i *perjane* prekrivenih *ponjavom*, tj. plahtom. Ove su *ponjave oplatske*, odnosno osnova je tkana od kudjelje, a potka od *kučina*. Druga vrsta *ponjava* služila je za *opravit postelj, za ozgor metat*. Tkane su od lana ili pamuka, *na cidule* i *šibe*, s utkanim crvenim ili crnim ukrasima i nadopunjene čipkom. *Oplatskih ponjava* ima

Sl. 25. Rekonstrukcija *strožka*, kreveta za stare i bolesne osobe, pokrivenog *komarnikom*, inv. br. ŠK 7 i 97; rekonstrukcija se nalazila u prostoru bivše gostionice, gdje je zbirka bila izložena prije preseljenja u *Jegrinu* kuću; snimila Danijela Birt

30, dok je ukrasnih upola manje. Neke od *oplatskih ponjava* nisu nikada korištene, još su složene i tako zašivenne, sa samo nekoliko uboda iglom. Za *opravit postelj* bitan je i vuneni *čilim* ili *šarenica*, te navlake za jastuke, *pavlake*.

Postelj ili *strožak* pokrivalo se svojevrsnim šatorom, *komarnikom*, kao zaštita za bolesnike, roditelje ili starije osobe (Sl. 25). Primjerak u zbirci potječe s kraja 19. st.

Osobito mnogo ima *otaraka*, ručnika za razne namjene. Najviše je *oplatskih* (preko 60), koji su služili za brisanje. Otaričići su pak služili za *zamatanje kruva i manje hrane*; u njih je *griota i ruke obrisat*, jer sve što je u dodiru s kruhom je svetinja. Otaričići su se redovito pravili od ostataka tkanja, dakle komad platna na kraju tkanja. Zbog toga su *prošarani* samo na *jedne strane*, a tako je i sa resama. Najsvečaniji su *otarci na glave*, tj. ručnici sa širokim pojasom tkanog ukrasa na oba uža kraja - s *glavama*. Koristili su se za *svetenje, ponude, svatove* ili za križ pokojniku.

Karakterističan predmet kućnog tekstila je *stolnjak*, sašiven od dviju *polu* tkanja. Osim za Božić, stolnjakom

Sl. 26. Guba s vezenom oznakom, *beleškom* ili *legutkom*, inv. br. ŠK 354; snimila V. Šabić

Sl. 27. Vreća s oznakom u obliku slova A i utkanom niti, koja je označavala količinu otkanoga platna, inv. br. ŠK 834; snimila V. Šabić

se nikada nije pokrivalo stol, nego *kruva, gibanice* ili hranu koju bi u košari nosili na njivu. Osim toga, djevojke i žene nosile su *stolnjake k mise priko ruke i za zagrnit* u slučaju kiše.

Zbirka pruža uvid u korištenje platna i u gospodarstvu - *guba* od najgrublje kudjelje prostirala se u vinogradu ili bi u njoj nosili pljevu kod vršidbe (Sl. 26).

Dijelom zbog priključivanja zbirci predmeta iz otkupljene kuće, velike su količine vreća od kudjelje - oko stotinjak, no njih je znalo biti u svakom gospodarstvu mnogo, ovisno o mogućnostima. Mlada je udajom imala obavezu donijeti izvjestan broj vreća.

Pepelnjak se pak stavljalo na lužnicu. Osim toga, u kućanstvu je bila redovita zastupljenost istkanih *truba* platna. U zbirci je i komad platna, koji je mladenka u svatovima davala kumu ili *starom svatu za parice* (dio rubine).

Tekstilni predmeti često su obilježeni *beleškom* ili *legutkom*, tj. vezenom oznakom vlasnice: slovo A, razne varijacije nizova od tri ili četiri romba, *tri ošca i roščiči* i dr. Ponegdje je utkana kratka nit u dužini od nekoliko centimetara, kao oznaka količine otkanog platna u jednom danu ili oznaka polovine tkanja. (Sl. 26, 27)

NARODNA NOŠNJA

Odjevni predmeti u zbirci pružaju uvid u zastupljenost pojedinih tipova u odnosu na namjenu, te u modne promjene, sve do postupnog napuštanja nošnje. Modernizaciju nošnje ilustriraju novi materijali u cjelinama kao što su pregače i kratki kaputići *bekeši*, koji su već krojački proizvod, te razne vrste marama. Te su cjeline, ujedno, najpotpunije.

Velika količina rubina, njih 40, rezultat su nasljeđivanja. No, to inače nije bila dovoljna količina, jer ako ima rubina manje od 40, nisu zastupljene sve potrebne suvrstice, što bi značilo da žena ne može odlaziti u crkvu. Prema Z. Lechner, bilo je žena koje su imale i 200, no u prosjeku su imale pedesetak rubina (Lechner 2000:187). Kada se M. Kovačev udavala, imala je 150 rubina. Mnogo se rubina prodavalo, osobito nakon Drugog svjetskog rata. Tada su u *Osik* na tržnicu dolazile Bosanke i kupovale rubine. Na taj je problem upozoravala i Z. Lechner 1959. i 1960. g. u svojim terenskim izvještajima (Šabić 1998:169). Pokušavala je utjecati na rasprodaju tekstilnog blaga i tada je uspjela preusmjeriti mali dio pribavljanjem za osječki Muzej (Lechner 2000:154,155).

Prema podacima iz inventarnih formulara, rubine u zbirci izradilo je čak 11 žena. Većinu su izradile bake s mamine i tatine strane. Iz dobivenih podataka proizlazi, da su se izradom rubina intenzivnije bavile još žene rođene krajem 19. st. dok su se prema uzorku u ovoj zbirci, u novije vrijeme žene manje bavile ovim poslom (međutim, treba uzeti u obzir, da nemamo uvid u autorstvo prodanih rubina). Za jednu od rubina kazivačica smatra, da je izrađena krajem 19. st. Velikom većinom prevladavaju rubine *podmrko* (vez crnim i plavim koncem) za kajanje i *bile* rubine, dok je drugih vrlo malo i očito ih je puno prodano. Najsvečanije rubine, *mašlijare*, su samo dvije, te po jedna *ponediljnjača, novica* i *svagdanjica*. U ovom nizu rubina za kajanje

Sl. 28. Manda Kovačev kao *soldačica* (muž je bio u vojsci) u *trukovanoj rubini* na Petrovo 1955. godine; obiteljska fotografija M. Kovačev.

i *bilih* rubina istaknut ću nekoliko s posebnom namjenom - rubina za *Cvitnicu*, zatim *trukovana bila* rubina za odlazak u crkvu na blagdane (Sl. 28), ili *bila* rubina u kojoj se kajalo kada je svekar Adam Kovačev išao u vojsku. *Bile* rubine M. Kovačev izradene su za osobitu prigodu - za tri dana pred Spasovo, kada su *prosnidani*, dani prosidbe. Djevojka je tada morala imati svaki dan drugu *bilu* rubinu.

Ispod osnovnog odjevnog predmeta, rubine, uvijek su odijevali *rubinku*, kratku košuljicu. Ispod rubine nosila se i podsuknja, *krilca*, ali ne svakim danom, nego na misu, kad se negdje išlo, *kad se spiralo*. Osim toga, što je bila bolja rubina, morala su biti bolja i *krilca*.

U zbirci se nalazi i *halo reklija* za spavanje, koje su se nosile poslije Drugog svjetskog rata (do tada se spavalo u *tranjavim* rubinama, *tranjuškama*), a šivale su ih krojačice. Lanena *švapska rubina* kakve su nosile stare žene za *svaki dan*, poput Njemica na ovim prostorima, s početka je 20. st.

Muških rubina i gaća u odnosu na ženske rubine, ima znatno manje, svega 6. *Zrnke* i *lačke* za žetvu dijelom su izrađeni za Međunarodnu smotru folkloru u Zagrebu 2001. godine. Tu su još i *prgači* za žetvu, *prgači* uz *bile* rubine te ponovno veća količina *prgača*, njih 30, šivanih od tvorničkih tkanina. Nosili su se uz *bekeše*. Većina je iz 40-ih godina 20. st. i pripadali su Marti Škulac (rođ 1922.), teti M. Kovačev (Sl. 29). Marta nije imala djece, tako da ju je Manda naslijedila. U zbirci je relativno mali broj kapica i *šara* za *pojas*.

Sl. 29. Marta Škulac u *bila* vunena *bekeša*, *prsluka crvena vezena*, *ponjavke* i *bodena prgača* (vez iglom i svilom). Glavu je povezala crvenom vunenom *maramkom*. Topolje, 1939. godina; obiteljska fotografija M. Kovačev.

Bitan odjevni predmet uz rubinu je *ponjavka*, vunenana pregača, kojih u zbirci ima 49. Većina, 34 *ponjavke*, pripadale su maminoj sestri Marti Škulac, a izradila ih je baka Manda Terzić. Dvije su s kraja 19. st. dok su ostatak izradile teta, svekrva i mama. Četiri su zatečene u kući *Jegrinih*. Vunениh pregačica ima malo u zbirci.

U zbirci je znatna količina *bekeša*, koje je u Topolju šivala krojačica. *Bekeš* je kratki kaputić ravna kroja i dugih rukava (Maglica 2003:80). Tri *žuta bekeša* od tvorničke tkanine *pargeta* (flanel), sašivena su između dva svjetska rata. Žene si ih nosile zimi u crkvu, s tim da su starije žene nosile manje ukrašene (Sl. 30). Kada su oko 20-tih 30-tih g. 20. st. došli *pliševi*, *žute* su *bekeše* nosili svakim danom. Kaputić od samta, *pliš*, zamijenio je, naime, *žuti bekeš* kao svečanu odjeću za crkvu. Primjerci *pliša* u zbirci s početka su 20 st. Takav je odjevni predmet bio u uporabi do 50-tih g. 20. st.

Sl. 30. *Žuti bekeš*, kratki kaputić, inv. br. ŠK 239; snimila Jasmina Jurković

Tri *vunena bekeša* nosile su majka i svekrva Mande Kovačev približno između dva svjetska rata, pa do sredine 20. st. Svi su nošeni u crkvu. No, svečaniji od vunenih bili su *komošni bekeši* (*komošno je bolje od vunenoga*), koji su u modu došli *posli* Prvog svjetskog rata. U zbirci su tri iz sredine 20. st., koji su pripadali M. Škulac. *Komošni* i *vuneni bekeši* kronološki prethode *plišanim* i *svilenim*.

Za Madara, tj. za Drugog svjetskog rata počeli su se šivati *bekeši* od *cica* (tanka tvornička pamučna tkanina), koje su nosili svakim danom. Deset *cicanih bekeša* pripadalo je teti Mande Kovačev, Marti Škulac, a nosila ih je na misu sredinom 20. st., dok je jedan iz 30-tih g. 20. st. pripadao svekrvi. Raznih su boja i šarenog uzorka, osim jednog crnog, koji je nosila kada joj je umrla majka. Istoj teti, maminoj sestri, pripadalo je i osam *pargetskih*, tj. flanelskih *bekeša* u raznim bojama i s neizbježnim uzorkom. Kao i prethodna skupina pripadaju vremenu sredine 20. st. Prema kazivačicim navodima, starije bi *bekeše* nosili svakim danom, ne više u crkvu.

Svilene bekeše su djevojke i žene također nosile u

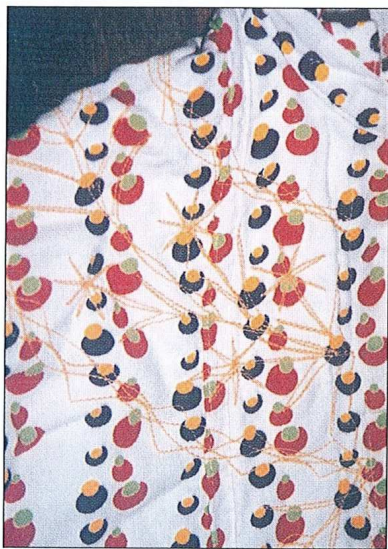
crkvu, mada nisu bili najsvečaniji (*nije jako opravito, nego tišje*) - u tu kategoriju pripadaju *komošni*, a nakon njih *vuneni bekeši*. Šivala ih je *šnajderica* u Topolju, a nosili su se između dva rata, pa sve do sredine 20. st. Šest primjeraka u zbirci pripadalo je mami, teti i svekrvi Mande Kovačev. Dva od njih nose nazive po vrsti svilene tkanine - *piketski* i *trikula*. Najsvečaniji u skupini svilenih su *bekeš pečuvski* i svileni *bekeš crveni na bile grane*, koji su pripadali svekrvi Rezi Kovačev. Tvorničke tkanine za šivanje *bekeša* nabavljali su u Mađarskoj, a kako bi ih mogli platiti, prodavali su svoja domaća platna, oplate i sl.

Bekeši su, uz šarene uzorke, redovito ukrasno strojno prošiveni, uvijek po istom principu: ispod vratnog izreza polukružno i simetrično pružaju se grane s tulipanima ili cvjetićima, uokvirene vijencem valovnica. Uz rub kopčanja teku također pruge i valovnice, kao i okomito postavljani nizovi tulipana ili cvjetova u pravilnim razmacima. (Sl. 31, 32)

Sl. 31. *Svileni bekeš* s ukrasno prošivenim motivima tulipana, valovnica i crta, inv. br. ŠK 295; snimila Jasmina Jurković

U zbirci je velika količina marama, što ne čudi, jer su

Sl. 32. *Pargetski bekeš* s ukrasno prošivenim motivima cvjetova - detalj, inv. br. ŠK 306; snimila V. Šabić

zamijenile kapice u posljednjoj fazi nošenja narodne nošnje. Među njima su i *bile* marame najčešće od domaćeg lanenog tkanja, koje su se vezale na *kondu*, s početka 20. st., od kojih je u zbirci većina za starije žene. *Bile* su marame kronološki nošene prije tvorničkih. U ovu skupinu pripada i jedan laneni *otarak* za *povezivanje* za mlade žene, za koji kazivačica ne zna kako se stavlja, niti

je to imala prilike vidjeti, jer je odavno izašao iz uporabe.

Slijedi veća količina različitih kupovnih, tvorničkih marama razne namjene, koje mogu posvjedočiti kronologiju nekih modnih promjena. Prije Prvog svjetskog rata mlade i starije žene nosile su u svečanim prigodama *farbarsku* maramu na glavi. Primjerak u zbirci izradio je *farbar* vjerojatno, u Topolju. Ramena su za odlazak u crkvu starije žene ili mlade kada bi *kajale* pokrivala *čovenom* maramom. U zbirci je tako šest *čovenih* marama koje su pripadale trima rođakama Mande Kovačev iz prve polovine 20. st. a preciznije se neke može smjestiti u 30-te g. 20. st. Radi se, dakle, uglavnom o generaciji njezine majke. U zbirci su u većoj mjeri zastupljeni odjevni predmeti za starije osobe, obzirom na posljednji period odijevanja tradicijske odjeće prisutne u pravilu još samo kod starije generacije. Tako je i s osam *plišanih* marama za starije žene i za kajanje, kojima je teta M. Kovačev pokrivala zimi glavu kada bi išla u crkvu. Datariti ih se može u razdoblje poslije Drugog svjetskog rata. *Glotanim* maramama iz zbirke pokrivala su žene glavu za *kajanje* sredinom 20. st. Iz sredine 20. st. potječe veća količina *maramki* Marte Škulac, radnih marama za glavu od *pargeta* (19 kom). Svagdanje su bile i marame od *cica*, iz istog razdoblja i iste vlasnice (3 kom). Istom razdoblju pripadaju i svečane vunene tvorničke *maramke*, koje su većinom pripadale M. Škulac, ili rođakama podjednake generacije (11 kom), te dvije *svilene* i jedna *komošna*.

Možemo na kraju zaključiti, da količinski prevladavaju odjevni predmeti naslijeđeni od M. Škulac. Te su cjeline, osim toga, najpotpunije.

Kada se M. Kovačev 1960. g. *priokrenila*, tj. prestala nositi nošnju, pokrivala je glavu posve suvremenim svilenim maramama, kakve su žene, pa i ona sama, tada kupovale u Italiji. Radi se o šest šarenih tvorničkih marama. Njezina je, pak, kćer kao djevojčica 60-tih i 70-tih godina 20. st. pokrivala glavu za crkvu *svilenom* i *vunenom* maramom, kakve su se tada također kupovale u Italiji i Njemačkoj.

Dio predmeta još nije inventiran, a u toj grupi su i obiteljske fotografije, ili pak korespondencija, koja nije obimna, ali je zanimljiv oblik pisane riječi. Za zbirku je iznimno bitan segment nematerijalne baštine, jer koristeći se predmetima iz zbirke, Društvo prijatelja baranjskih starina, u okvirima svog rada oživljava neka tradicijska umijeća. Osim toga, Manda Kovačev je zapisala neka svoja sjećanja i kazivanja svojih baka.

Zbirka svojim postojanjem "in situ", među sadašnjim i bivšim vlasnicima i kazivačima, pruža znatne edukativne mogućnosti, kao i mogućnosti znanstvene obrade.

KAZIVAČI

Manda Kovačev, rođ. Matijević, 1938. g., Topolje

Eva Drventić, rođ. Vidakov, 1947. g., Topolje

Matija Andrić, rođ. 1948. g., Topolje

Stjepan Topalov, rođ. 1965. g., Topolje

LITERATURA I IZVORI

LECHNER, Z., 2000., Etnološki zapisi iz Baranje, Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb, 153-161

LECHNER, Z., 2000., Obrada kudelje u baranjskim selima, Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb, 163-177

LECHNER, Z., 2000., Rubine baranjskih Hrvatica, Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb, 17-200

MAGLICA, N., 2003., Baranja se šareni, Zagreb

PINTEROVIĆ, D., 1954., Etnografske karakteristike hrvatskog sela u Baranji, Osječki zbornik 4, Osijek, 75-90

Studia ethnologica Croatica, 1996., vol. 4, Hrvatska Baranja, Zagreb

ŠABIĆ, V., 1998., Rad Zdenke Lechner u Muzeju Slavonije Osijek od 1951. do 1965. godine, Etnološka tribina 21, Vol. 28, Zagreb, 167-178

Arhivska građa etnografske zbirke Šokačka kuća: inventarni predmetni obrasci od br. 1 do br. 1060

Vlastita terenska istraživanja u razdoblju od 2000. do 2004. g.

THE ETNOGRAPHIC COLLECTION "ŠOKAČKA KUĆA" IN TOPOLJE - FAMILY HERITAGE OR THE FOUNDATION OF A FUTURE OPEN-AIR MUSEUM

SUMMARY

Ethnographic collection in Topolje, a village in Baranya region of the Danube-basin consists mostly of items from Manda Kovačev's family heritage. The initiative of the tradition-preservation lovers and founders of the Baranya Antique Fellowship "Ižip" in Topolje has resulted in exhibition of Topolje collection. This initiative has been supported by the Museum of Slavonia and Croatian Ministry of culture that has supported the Museum of Slavonia for taking part in this project, its expert analysis and presentation although it is a private collection. Besides its museological values, the value of the collection lies in the completeness of the family heritage which made it possible to create an open-air ethnographic museum. It is necessary for both museological and art-conservatory departments to participate. In 2003 the Draž community managed to purchase the project-anticipated estate in Topolje, Republika St. 73 with enough traditional elements. In addition, M. Kovačev was born in that house. Because of these facts we can get necessary information on the way of life on the estate, the purpose of some rooms and buildings, furniture arrangement etc. Residential part with the porch was built in 1923 but the part of the estate with economic purpose opposite the yard is older and was built of packed-earth and adobe, its roof was covered with reed.

The ethnographic collection has mostly been moved to the mentioned house and the items that were found there have been part of the collection. At the beginning of 2004 it was presented to the public by the temporary and incomplete exhibition in the room and in the small room called "kijer" (pictures 3, 4 and 5). The programme that refers to the museum segment started in spring 2002 according to the plan by registration of items. 1093 items have been registered so far, i.e. 1060 inventory numbers in item registration forms. The forms have been completed with basic but more or less detailed data and they will be completed with more extensive information if needed. 148 items have been restored and preserved: items made of wood (furniture, furnishings, appliances and tools) and parts of national costumes made of textile fabrics. The collection items are mainly from the beginning and the first half of the 20th century. There are some older items that were inherited and were used for some other purposes or were laid aside on the attick. Basic collection units are economy, furniture, furnishings, pottery, wickerwork

and items used for some customs and games, textile production, household textiles and national costumes.

The ambience of the exhibited items in a reconstructed typical national 'Šokac' room, a kitchen, a small room *kijer* and outhouses can depict homestead life in the first half of the 20th century. The old, blue-painted furniture with floral ornaments (picture 3) prevails in the room whereas new, daughter-in-law's (*snajin*) furniture will be put into the small room "kijer" (picture 4). Besides furniture, household textiles, tools the exhibition will present some segments of seasonal and everyday customs and activities, e.g. appliances used for textile production, the national costumes abundance etc.

These conceptions are the result of the first phase when items and data are registered. Further processing requires data completion and additional information from new tellers. This text is just a preliminary insight into the diversity of material with partial time terms of reference.

In the collection and especially in the house there are many small items that sometimes witness everyday life better than the chosen, representative items.

Numerous items in this collection are documents of various activities typical of a homestead in the first half of the 20th century. There are tools used for some work on the house or on its equipment, various appliances and tools used around the house such as carpenter's tools etc. Many items were used in farming, cattle-breeding, wine-growing and fishing. The furniture kept up with style changes of the first half of the 20th century and were mostly made by local carpenters. Furnishings witness the everyday life activities. Some pottery, wickerwork vessels and other products of the collection show clearly how these items had been used e.g. the way of carrying water in 'kršov'- a pot-bellied earthen jug with a holed-handle to drink from (pictures 15 and 16). Some items connected with customs and games such as a wedding branch or "gusa", a woven towel that children would play with at Christmas. Linen production items and linen products- various household textiles: bedding, towels used for different purposes, table cloths and sacks. Parts of national costumes were made of house-woven materials such as the basic ladies' wearing apparel "rubina", then waist slips "krilce", men's wearing apparel "rubina" and drawers. The

wearing apparel gives insight into how different particular types are regarding their purpose and gradual changes in fashion to the point when national costumes were gradually abandoned. Ladies' wearing apparel "rubina podmrko" (black and blue thread embroidery) for deep-mourning and white "bila rubina" prevail whereas there are very few samples of some other types since they were sold (particularly after the Second World War).

National costumes were undergoing modernization as well, which new materials used for aprons and short coats "bekeš" illustrate. The latter was a tailoring product. It is no wonder that there are many scarves in the collection since in the last phase of national costumes they replaced small caps.

Besides a few traditional scarves there is a variety of industrial scarves. When in 1960 M. Kovačev changed i.e. stopped wearing national costumes she would cover

her hair with silk scarves that women of that time used to buy in Italy. The collection includes mostly wearing apparel for older persons since they were the last generation to wear traditional clothing. They can be dated back to the period after the Second World War. These units are the most complete.

A certain number of items has not entered in an inventory and these are family photographs or correspondence, not great in number but written in an interesting way. Non-material heritage is of great importance to the collection because the activities of the Baranya Antique Fellowship bring some traditional crafts to life in this way. Furthermore, Manda Kovačev noted down some of her and her grandmother's memories telling. The 'in situ' collection among its present and former owners and tellers offers significant educational possibilities as well as further scientific analysis.